

A

N A P

D

O

R

A

A

A

A

A

A

NYÁRSFORGATÓ JAKAB MESÉI

LÚDAS MATYI

A KÉT SZOMSZÉDVÁR

A SZEGÉNY KISGYERMEK PANASZAI

ARANYKÉZ UTCAI SZÉP NAPOK

AZ APOSTOL

A címbetűk a békéscsabai Tevan Nyomda és Könyvkiadóvállalat 1911-1948 között kiadott szépirodalmi kiadványaiban szerepelnek.

AAA. Válogatás a Tevan nyomtatványokból

Voronko Vera

A címbetűk a békéscsabai Tevan Nyomda és Könyvkiadó-vállalat 1911–1948 között kiadott szépirodalmi kiadványai-ban szerepelnek. A Tevan Amatőr sorozatból hat kiadvány címlapjának verzál A betűit gyűjtöttük egybe. Ha utána-járunk a betűtípusoknak, kiderül, mindegyik más csillagzat alatt született. Az utánaolvasás és a grafika tervezése során felröppenő gondolatokat szeretnénk bemutatni villanás-szerű, rövid bekezdésekben. Legyen ez az írás ábécénk első betűjének Andor napi köszöntése!

ÁBÉCÉNK ELSŐ BETŪJÉNEK ANDOR NAPI KÖSZÖNTÉSE

A Behrens Antikva (Klingspor, 1908)
Tervezője, Peter Behrens a geometrikus szecesszió stílusában vágotthegyű tollal rajzolta meg betűit. Jellegzetes formájú A betűje könnyen megjegyezhető talpacskáiról, amelyek fejben és lábban féloldalasak. A Klingspor betűöntőde 6-tól 72 pontig 14 fokozatban állította elő. A német és osztrák betűművészek közül, Behrens, Ehmcke, Koch, Larisch, Schneider, Tiemann, Weiss egyes kalligráfus ízű betűtípusait az Első Magyar Betűöntőde (EMB) is forgalmazta a 20. század első felében. A Tevan kiadó betűmintakönyvében (1925) a Behrens antikva kurzív változata is szerepel, amely írott betű, de formájában szerkesztett. Címlap: Petőfi Sándor *Az apostol*. 1919.
Címbetű mérete: 28 pt / doppelmittl. ❄❄❄

TEVAN KIADVÁNYOK EMBLÉMÁJA

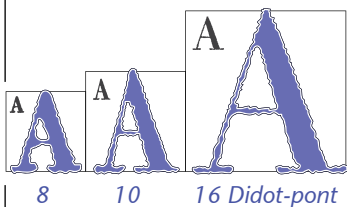
ALÁMETSZÉS

A Tiemann Medival Zierbuch-staben 28 pontos díszbetűjéhez 36 ólombetű készült el. Alámetszéssel (mínusz kerning) a betűk közel férnek egymáshoz, illetve a betű kinyúló szárai ráfeküdnek a szomszédos betű vállára. A betűművész pontokkal jelölte rajzán az alámetszés formáját.

Tiemann Medival (Klingspor, 1909) Walter Tiemann tervezte. A kéziszedésre szánt betűt 1912-ben vásárolta meg a Tevan Nyomda. A Behrens antikvánál vékonyabb vonalú, kis fokozatban jól olvasható betű. A betűművész vágott hegyű tollal formálta meg a szecesszió hatását tükröző betűjét. Finom arányú A betűje vékonyodó-vastagodó száraival egységes folthatású, a mondatok élén széles terpeszben, gondosan nyit utat a betűsoroknak. Egyenletes folthatása jobban érvényesül, ha sűrűbb szedésű mintaszöveggel hasonlítjuk össze. (Löwy–Novák. 1926. 1. kötet, 103. o.) Díszbetűjén érezhető W. Tiemann kortársának, Edward Johnston, angol kalligráfus hatása. Azonban a betűket díszítő organikus ívek elnehezítik a szöveg gondos geometriáját. Címlap: Kosztolányi Dezső *A szegény kisgyermek panasza*. 1913.
Címbetű mérete: 16 pt / tercia; 20 pt / text.

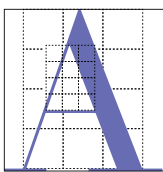
Talán a Tiemann Medival tollvonásos vonalvezetése ihlette a Tevan Amatőr sorozat emblémáját?

*

8 10 16 Didot-pont

Magasnyomtatásnál a betű szélén látható körvonal, a festék kveccselése befolyásolja a betű nyomófelületét. Minél kisebb a betűfokozat, annál jobban deformálódhat a betű képe. (A nagyítás mértéke: ~470%)

Didot Antiqua Az eredeti típus 18. századvégi tervezője Pierre Didot volt. A betű idővel bekerült a korszakalkotó klasszicista antikvák betűcsoportjába. Az írás- és betűtörténet, a tipográfiai szabályok beható tanulmányozásának egyik eredménye az lett, hogy Didot *sallangmentes, előkelő klasszicista betűjének felújítása (...)* visszahatásként jelentkezett a szecessziós betűalkotás túlhajtásaival szemben. (Gaál. 1985. 14.)

A geometriai tisztaságú betűk a fehér térközökkel együttesen harmonikus arányt követelnek. Ha megvizsgáljuk a verzál A betű arányát, kiderül, hogy 3:4 modulon nyugszik. A belső űr, azaz a betűszem, valamint a vékonyka talpak által sugallt képzeletbeli keretben a fehérek lélegeztetik az elemeket.

A Tevan betűmintakönyvben (1925) kiemelt helyen, az első oldalon került bemutatásra 7 fokozatban: 8, 9, 10, 12, 14, 16, 20 pt. Szöveg- és címbetűnek egyaránt használták, azonban az itt megemlített Tevan Amatőr sorozat kiadványában a Bodoni és a Didot együtt szerepel. A könyv belső címlapján a vékonyabb vonalú 8, 10, 16 pontos fokozatú Didot kíséretében Bodoni kurzívja jelenik meg. Avatatlan szem csak akkor veszi észre a különbséget, ha a védőborítóval hasonlítja össze. Itt, sárga alapon vörös színű Bodoni verzálok pirulnak. Címlap: Anatole France *Nyársforgató Jakab meséi*. 1948. Címbetű mérete: 8 pt / petit; 10 pt / garmond; 16 pt / tercia

Szalon Antiqua (Stempel – EMB. 1906) Címbetűnek tervezték. Nagy kontrasztú, vonalvezetésében vastok, erős ritkítással figyelemfelhívó, jól olvasható betű. Verzál A betűjének háromszögletes talpán szembetűnőek a vízszintesen megnyújtott vonalak. Túlhangsúlyozottságuk egyediséget kölcsönöz a betűnek. Címlap: Vörösmarty Mihály: *A két szomszédvár*. 1925. Címbetű mérete: 8 pt / petit; 12 pt / cicero; 16 pt / tercia

Miért lett A (alef, alfa) az első betű az ábécében?

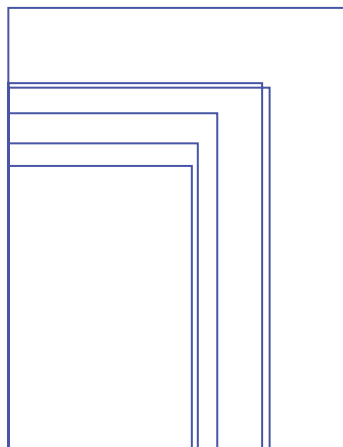
Az ókori történetek közül Akiba ben József, írásmagyarázó rabbi betűiről szóló egyik változata szerint, amit nagyon leegyszerűsítve közlünk, Alef betűnk csöndesen távolmaradt a dicsekvő és követelőző betűk vetélkedésétől, így a Teremtő a betűt szerénysége és szótlansága miatt választotta elsőnek.

Fametszet Divéky József eredeti fametszetei, a címlap, könyvdszék és illusztrációk ún. japán és merített papírra lettek nyomva. A zárt folthatás kedvéért az A címbetű tetejéről kedvesen lehajló nyúlvány kitölti a betű bal felső részét. Tanulmányozzuk a fametszet nyers szöveggépének mintázatát. A szerző nevét szorosabb betűközökkel metszette fába a művész. Valószínűleg a dúcok kötött szélessége miatt (vastag lénia hossza 8 cm ~18 ciceró). Vektorizált betűnk ofszetnyomata nem adhatja vissza híven az eredeti fadúcnyomat lágyágát. Címlap: Fazekas Mihály *Lúdas Matyi*. 1917. Címbetű mérete: 4–7 mm

Belső címlapok (belívek) formátuma mm-ben

295 × 225	<i>Az apostol</i>
245 × 170	<i>Nyársforgató</i>
242 × 175	<i>Lúdas Matyi japán papíron</i>
225 × 140	<i>Kosztolányi</i>
205 × 127	<i>Vörösmarty</i>
190 × 123	<i>Krúdy</i>

*A porban girbe-gurba
írás maradt csúszó teste
után, mint egy élet-
történet, amelyet senki
sem fog elolvasni
s reggelre eltáposzák
a nyomokat.*

KRÚDY GYULA

Kézírásos Major Henrik rajzolta fedelet és illusztrációkat cinkográfiai klisékről nyomták. A 20. század elején egyes művészeti körökben a címfeliratok rajzait a biedermeier szépírások, vagy a korábbiól származó gazdagabb formavilágú rokokó írások ihlették.

A novelláskötet olvasásakor az emlékfoslányokat az *antiqua* betűkeverések (Didot, Szalon, Behrens) is megidéztek, valamint a szövegközi kis méretű illusztrációk pillanatfelvételei. Ma, az akkori „hangszerelés” érthető, viszont konkrét megoldásokra törekszünk. Ilyen például a változatos glifekből álló Retiro font (Typofonderie, 2009–2014).

Címlap: Krúdy Gyula *Aranykéz utcai szép napok*. 1916. Címbetű mérete: 8–15 mm

A bemutatott verzál A

címbetűk legtöbbje nyomatképjük alapján került vektorizálásra. Azonban pontosításra szorulnak, mert nem ismerjük az eredeti matrica, ólombetű, klisé, fadúc tűéles rajzát, nyomófelületét.

A nyomatképet a festék keves-cselése mellett befolyásolhatja a korabeli nyomás technikája (kézi, tégelysajtó vagy hengeres sajtó), a festék kémiai és fizikai tulajdonságai (festék beivódása, a festék száradása), a papír felépítése, túlfestékezés. Az ilyen deformáción a betűk formáját és szerkezetét megfigyelhetjük ugyan, azonban a valódi, részletes körvonala nem lehet pontos képet alkotni. Például, a 15. századi itáliai betűk *revival* változatait Robert Bringhurst találóan *hipotetikus rekonstrukcióknak* nevezi, mivel aligha maradtak fent patricák, matricák.

A betűk valódi körvonala nem feltétlenül egyféle, az egyes betűfokokzatok arányai eltérnek egymástól. Attól is függ, hogy címbetűnek, szövegbetűnek vagy széljegyzetnek szánták. Tehát, a címbetűket betöltött funkciójuk alapján vizsgáljuk. További technikai kérdést vet fel, hogy a betűt magasnyomó kéziszedéshez vagy szedőgépre szánták – és folytathatjuk a sort napjainkig bezáróan –, fényszedésre, mai digitális font esetében nyomtatásra vagy / és webes megjelenésre szánt digitális betűtervről van szó. Minden régi technológiából származó betű a feledésbe merülő szakmai kultúrák tanúi. Reméljük, nagy múltú betűtervezőink, Nagy Zoltán, Zigány Edit, Gábor Pál, az EMB emlékezetes betűgarnitúrái gondosan fennmaradnak!

*A betűkkel min-
dent el lehet érni:
a legnagyobb
felmagasztalást és
a legmélyélesebb
elaljasodást.*

SANTARCANGELI

Irodalom

- Löwy Salamon – Novák László: *Betűművészet*. Bp. 1926.
 - *Mediával Schriften nach Zeichnung Walter Tiemann*. Klingspor. Offenbach. (é.n.) 6–7. o.
 - Dr. Gaál Endre: *A Tevannyomda betűmintái*. Békéscsaba. 1985. A szerző értékes könyvében hivatkozik egy másik jelentős betűkatalógusra: A. Seemann: *Handbuch der Schriftarten*. Leipzig. 1926. A Klingspor múzeum honlapján megtekinthető.
 - R. Bringhurst: *The elements of Typographic Style*. Hartley & Marks. 1996. 123. o.
 - A Retiro betűtípus egy madridi magazinnak készült 5 optikai méretben. J-F. Porchez *hispaniai Didot*-nak nevezi. <https://porchez.myportfolio.com>
 - P. Santarcangeli: *A betűk mágiája*. Európa. 1971. 26. o.
- Köszönet** Matusek-Faludi Viktóriának és Maczó Péternek